

אמון, שקיפות ודיאלוג בין התעשייה לקהילה: האומנם אפשרי ?

ביום ג', 26 בדצמבר 2006, יתקיים במוסד שמואל נאמן בטכניון יום עיון בנושא "אמון, שקיפות ודיאלוג בין התעשייה לקהילה: האומנם אפשרי?". יום עיון זה נועד להציג מידע עדכני, לעמת בין עמדות, ולהוות זרז לפיתוח כלכלי בר קיימא, ולשיפור סביבתי מתמיד. במסגרת יום העיון יתקיים רב-שיח בשאלת נחיצותו של דיאלוג והדרכים האפשריות ליישום. הרקע ליום העיון הוא ממצאים מהשלבים הראשונים של פרויקט "תוכנית לאומית לתעשייה הכימית בישראל" ומפרייקטים אחרים שאותם מוביל מוסד שמואל נאמן, כמו גם יוזמת "אחריות סביבתית" של התעשייה הכימית – (Responsible Care), והפאנלים הקהילתיים המייעצים (Community Advisory Panels) שבמסגרת יוזמה זו ברחבי העולם, ולאחרונה גם בישראל.

מבוא

מוסד שמואל נאמן, בשיתוף עם התאחדות התעשיינים ומשרדי ממשלה אחדים, מוביל מזה שנים אחדות פרויקט שנועד להתוות תוכנית לאומית לתעשייה הכימית בישראל. בשלבים הראשונים של הפרויקט נאסף מידע ונותח בהתאם למאפיינים הדינאמיים של התעשייה הכימית בעולם. מעמדה העסקי וכושר התחרות של התעשייה הכימית הישראלית נחקרו והוצגו, תוך שימת דגש על תרומתה להכנסה הלאומית. כמו כן נדונו המגבלות והבלמים להמשך הישגיה והתפתחותה בשנים הבאות.

השאלה הראשונה, שאיתה התמודד פרויקט התוכנית הלאומית לתעשייה הכימית, הייתה: האם ראוי ומוצדק לטפח את התעשייה הכימית בישראל? מבחינה עסקית, בשנים האחרונות התפתחה התעשייה הכימית הישראלית היטב ותרומתה לכלכלה הלאומית גדלה. כן גדלה כמות המוצאים בה את פרנסתם. בו בזמן תדמיתה הציבורית של התעשייה הכימית ירדה לשפל המאפיל על הישגיה, בולם במידה רבה את המשך התפתחותה ומאיים על צמיחתה. היבטים של איכות הסביבה הביאו ללחץ ציבורי מצד ארגונים "ירוקים", וקהילות המרגישות מאוימות. בד בבד, מערכת האישורים שלהם נדרשת התעשייה מסורבלת מאד ורצופת אי ודאות. כך מתרבים הסיכונים העסקיים, מתעכבת השקעה אפקטיבית בתעשייה בישראל, ופוחת הסיכוי לשמירת יתרונותיה היחסיים של התעשייה בישראל; להמראת התעשייה לתרחיש אופטימי של צמיחה וחדשנות; ואף ליישום פתרונות אופטימאליים לבעיות הסביבתיות. נושאים אלה מחייבים דיון ציבורי ומדיני מעמיק.

לפיכך, בטרם "נשפוך את התינוק עם המים", החלטנו לקיים יום עיון כדי לבחון פתרונות אפשריים לבעיות המציקות; להפגיש בין התעשייה לקהילה; להציג הליכי דיאלוג שנוסו במקומות אחרים בעולם, ולאחרונה גם בדרומה של ישראל; והסיק לקחים שניתן ליישם במקומות שונים בישראל ובמפרץ חיפה בפרט.

התעשייה הכימית בישראל מתמקדת במספר אזורים היסטוריים, או כאלה שהוקצו לכך ע"י המדינה. הבולטים ביניהם: מפרץ חיפה, רמת חובב, מישור רותם ומפעלי ים המלח. כמו במקומות רבים בעולם, התעשייה לא שקדה על פתרון כולל לבעיות הקצה שלה. גם הרשויות הממשלתיות והעירוניות לא פיתחו מערכת חוקים ותקנות תואמים לבעיות, ואף טכנולוגיות סביבתיות לא היו זמינות. בעשור האחרון הרשויות מחמירות את דרישותיהן הסביבתיות, והמודעות הציבורית לסיכונים הסביבתיים גוברת. בשנים האחרונות תדמיתה הלאומית של התעשייה הכימית מצטיירת כירודה ופוגעת, והמשבר ביחסי התעשייה הכימית עם הגופים הסביבתיים ועם הקהילה נראה כמתרחב. המצב המתואר כאן אינו שונה מאשר בתעשיות אחרות, כמו מתכת ומזון, אולם תדמיתן נפגעה פחות בעיני הציבור.

מדינות אירופה המערבית וארה"ב "הקדימו" את ישראל בעשור לפחות בכל הנוגע לחשיפתם של משברי תעשייה כימית - קהילה, וגם בפיתוח פתרונות תואמים לבעיות שבבסיסם, הן ברמה הסביבתית – הנדסית, והן ברמות הקהילתיות, ארגוניות, ופוליטיות. גם במזרח הרחוק החלו לאחרונה להתייחס ברצינות לבעיות הסביבה. בשני העשורים האחרונים אנו עדים לשינוי ביחסי הגומלין שבין התעשייה הכימית ברחבי העולם לבין הקהילות שבקרבתן היא שוכנת. ההתעלמות מהחששות, הביקורת, חוסר האמון, וההתנגדות שתעשייה זו יוצרת בקהילה, מפנה את את מקומה לניסיונות להדברות, שנועדו להוביל לדו קיום בשלום בין התעשייה לבין סביבתה. מאז תחילתה של המאה ה-21 הצטרפה גם התעשייה הכימית בישראל למגמה זו. יום עיון זה נועד בין השאר לבסס ולהאיץ מגמה ברוכה זו.

תעשיות מפרץ חיפה עלו לאחרונה לכותרות שוב ושוב. קהילות רבות מרגישות מאוימות יותר מאשר אי פעם בעבר. ולכן, יום עיון זה נועד להציג מידע עדכני, לאמת עמדות, ולהוות זרז לפיתוח בר קיימא, לתהליכי דיאלוג, יצירת אמון, ושיפור סביבתי מתמיד לטובת כל הצדדים.

אחריות סביבתית בתעשייה הכימית - Responsible Care (RC)

בעקבות אירועים שונים, ובראשם אסון בופאל שארע בהודו בשנת 1984, שינויי חקיקה, ועלייה במודעות הכללית לנושאי איכות סביבה, בטיחות התושבים והשתתפות הציבור, הבינה התעשייה שעליה למצוא דרכים להדברות וגישור על הפערים. בשנת 1985 החלה לפעול בקנדה תכנית ה- Responsible Care (RC), מערכת ניהול שנוצרה ע"י התעשייה הכימית במטרה לבטא מחויבות וולונטרית להשתפרות מתמדת בתחומים של בריאות תעסוקתית, בטיחות ואיכות הסביבה; תוך פתיחות מול הקהילה לגבי פעילויותיה, תכניותיה ויעדיה. הפרקטיקה של RC מבוססת על תהליך של שינוי תרבותי, שבבסיסו שינוי בביצועים ולצידו שינוי בפתיחות לציבור. בשנת 1988 אימצה מועצת התעשייה הכימית האמריקאית את התכנית.

כיום ה-RC מתקיים ב-52 ארצות ושותפים לו מרבית מפעלי הכימיה הגדולים, המייצרים ביחד כ-90% מתוצרי הכימיה בעולם. התכנית מנוהלת ומפוקחת ע"י המועצה העולמית של התעשייה הכימית (ICCA) וע"י ההתאחדויות הלאומיות של התעשיינים בכל אחת מהמדינות החברות. ישראל הייתה אחת המדינות האחרונות להצטרף לתכנית, בשנת 2001, באמצעות התאחדות התעשיינים, לאחר תהליך שנמשך כשנתיים.

המפעלים החברים ב-RC נוטלים על עצמם מחויבות לדרישות שהינן מעבר לדרישות החוקיות המתבקשות ע"י הרשויות. התכנית כוללת פרוטוקולים שונים המקיפים את תהליכי הייצור, חיי המוצר, בטיחות בתהליכים, בריאות ובטיחות עובדים, מניעת זיהום, שימור משאבים, מצבי חירום, מודעות קהילה. בקרב המפעלים החברים בתכנית נרשמה הפחתה בפליטות לאוויר, לאדמה ולמים, שיפור בתנאי העבודה, בבטיחות ובהשלכות לקהילה הסובבת ולסביבה. רק מי שעומדים בפרוטוקולים המדוקדקים של התכנית רשאים להיות חברים ב-RC. מפעל הרוצה להיכלל בתכנית מחויב לאמץ את מערכת הניהול של RC הכוללת מעקב ודיווח לציבור בתחומי הבטיחות, הסביבה, הבריאות והמוצר. התכנית מיושמת בכל מקום בצורה מעט שונה.

הפאנלים הקהילתיים המייעצים Community Advisory Panel (CAP)

חלק מרכזי ב-RC הינו קיומם של פורומים קהילתיים מייעצים (Community Advisory Panels). מטרתם לממש את הפרוטוקול של שיתוף עם הקהילה, בעיקר לצורך מענה בשעת חירום. כיום פועלים ברחבי העולם למעלה מ-1000 פאנלים שכאלו, מתוכם כ-400 בארה"ב לבדה. כל פורום מורכב מאנשים המייצגים את המרקם האנושי שחי בשכונת המתקן התעשייתי (נציגי הקהילה). הפורום הקהילתי המייעץ הינו חלק ממגמה עולמית מתחזקת של קידום נושאי איכות סביבה דרך העצמת הקהילה וראיה של קיימות. הדבר בא לידי ביטוי בצורה המובהקת ביותר במסגרת

התובנות שעלו מועידת כדור הארץ *יוהנסבורג 2002*, שהעבירה את הדגש מהממשל לאחריות כלל "בעלי העניין" (stakeholders) ולשותפיות. בבסיס השיטה, התובנה כי כלל הסובבים את המפעל הינם בעלי עניין במתרחש בו. תפיסת השותפות מבוססת על ראייה של חברה אזרחית וערכים דמוקרטיים של השתתפות, שקיפות, נתינת דין וחשבון (accountability), צדק והגינות (equity), ייצוג שווה, ותקשורת פתוחה. מדובר בראייה של קהילות של אינטרס (communities of interest), ושל "תהליכים משתפים מרובי בעלי עניין" (MSP), סולידאריות, שיתוף פעולה ומציאת האינטרס המשותף, מתוך הבנה שכול בעלי העניין שותפים לנשיאה בתוצאות.

הפאנלים תעשייה - קהילה בישראל

בעוד שתהליכים שונים של העצמת הקהילה והידברות סביבתית החלו בישראל עוד במהלך שנות ה-90, הרי שהם התרחשו בעיקר בתחומי הפיתוח והתשתיות, מקומות בהם הדיאלוג היה בין המדינה לבין הקהילה וארגוני המגזר השלישי, ולא מצאו כמעט ביטוי בקשר בין הקהילה לתעשייה. בתחילת שנות ה-2000, בעוד התעשייה הכימית הישראלית מאמצת נהלים ותהליכים כדוגמת תו תקן סביבתי ISO 14000 ו-RC, החלה עמותת "נגב בר-קיימא" בשיתוף עם מדענים, אישי ציבור, פעילי סביבה ואנשי חינוך מאזור הדרום ליזום הדברות בין הקהילות לבין התעשייה באזור זה. מזה כארבע שנים, מתקיים תהליך הדברות בין תעשייה לקהילות.

כעת פועלים עשרה פורומים (בין השאר במפעלי ים המלח, טבע, תרכובות ברום, מסוף הפוספטים באשדוד, ועוד). בכל פורום חברים מהקהילה, ביניהם גם בעלי ידע ומומחיות בתחומי הסביבה, ולצדם נציגי המפעל והנהלתו, כאשר קיימת חשיבות רבה למעורבות אישית של מנהל המפעל עצמו. הפורום מנוהל ע"י רכז שאינו נציג התעשייה. הדיאלוג מבוסס על מפגש מתמשך וקבוע בו נדונים נושאים בעלי עניין משותף. כל פורום קובע בעצמו את הרכבו, ודרכי פעולתו, וסדר יומו. מדובר בגוף התנדבותי, ללא מעמד חוקי, שהחלטותיו אינן בעלות מעמד מחייב. עיקר כוחו בשבירת סטריאוטיפים, המוביל לשינוי עמדות והתנהגויות. אמון הדדי הינו גורם מרכזי להצלחת הפורום, ופיתוחו הינו אחת המטרות הראשונות של המפגשים. המשתתפים מנהלים דיאלוג פתוח תוך גילוי כבוד הדדי וגמישות מחשבתית. במפגשים מקבלים התושבים מידע מפורט על פעילות המפעל והתמודדותו עם הבעיות הסביבתיות. הם מעלים את השגותיהם וזוכים למירב התשובות וההתייחסות. יש עדויות לכך כי לפורומים הישגים לטובת כל הצדדים המעורבים והמושפעים, החל בהגדלת ההשקעות במתקנים להגנה על הסביבה, ועד צמצום הסתייגויות התושבים או אף תמיכתם בתוכניות פיתוח של המפעלים.